

MUHAMMET ABAZOĞLU: İBRAHİM ENİS VE ÇAĞDAŞ ARAP DİLBİLİMİ ÇALIŞMALARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

(DOKTORA TEZİ, KAHRAMANMARAŞ 2021, 241 SAYFA)

Yıl 1, Sayı 1, ss. 61-64.

Year 1, Issue 1, pp. 61-64.

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Article Type: Book Review

Geliş Tarihi: 09.11.2022

Submitted: 09.11.2022

Kabul Tarihi: 10.12.2022

Accepted: 10.12.2022

Atf Bilgisi / Reference Information

Aytekin, E. M. (2023). Muhammet Abazoğlu: İbrahim Enis ve Çağdaş Arap Dilbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi, *Lisaniyat Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (1) , 61-64.

Emine Merve AYTEKİN

Arş. Gör., Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı,
eaytekin@adiyaman.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7680-7340

İnsanlar arasında iletişim kurmayı ve anlamayı sağlayan dilin varlığı, gelişimi ve hareketliliği asırlar boyunca düşünürler için araştırma ve merak konusu olmuştur. Bu merak neticesinde gerek Batı'da gerekse Doğu'da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar dilin tahrip olmasını önlemek, kullanımını kolaylaştırmak, kurallarını tesis etmek, kutsal metinlerin korunması ve bunun neticesinde onların yanlış okunması ve yanlış yorumlanmasını önlemek gibi çeşitli amaçlarla yapılmıştır. Yapılan her çalışmanın dilin gelişimine katkısı büyüktür. Arap âleminde de yapılan ilk dil çalışmaları kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim'in yanlış okunması ve bunun neticesinde yanlış yorumlanması endişesi ile dil bilgisine yönelik olmuştur. Bu çalışmalar özellikle sarf ve nahiv ilimleri üzerine yapılmış ve Arap dili âlimlerinin bu alanlarda ileri noktalara ulaşmasıyla modern dönemlerde yeni çalışmalara girişilmiştir.

1906 yılında Kahire'de dünyaya gelen ve 1977'de yine Kahire'de vefat eden İbrahim Enis, ilkokul ve ortaokul eğitiminin ardından Ezher Üniversitesi Dâru'l-ulûm Fakültesi'nin hazırlık okulu olan el-Medresetu't-techîziyye'den lise diploması almıştır. Daha sonra Ezher'in Dâru'l-ulûmi'l-ulyâ kısmına girip 1930 yılında buradan mezun olmuştur. İmî çalışmalarda aktif olduğu kadar sosyal ve kültürel aktivitelerde de faal bir rol alan İbrahim Enis, şiir yazıp tiyatro piyeslerinde oynamıştır. 1933 yılında Kahire'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın sınavlarına girip İngiltere'de eğitim almaya hak kazanmıştır. Burada edebiyat bölümünü başarıyla bitirdikten sonra 1950 yılında Kahire'ye dönüp öğretim üyeliğine başlamış ve Arap dil bilimi üzerine çalışmalar yapmıştır.

Abazoğlu'nun eseri modern dönemde Arap dil bilimi çalışmalarında çıkarılmış bir şahıs olan İbrahim Enis'i (ö. 1397/1977) konu edinmektedir. Çalışma, 2021 yılında Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümünde Prof. Dr. Faruk Çiftçi

danışmanlığında Muhammet Abazoğlu tarafından hazırlanmış bir doktora tezidir. Çalışmanın organizasyonu; araştırmanın önemi, amacı, kapsamı, yöntemi ve konuya dair benzer çalışmaları içeren “Giriş” bölümü ile başlamaktadır. Bu bölümde dilin önemi, özellikleri, Arap dili çalışmalarının başlama sebepleri, dil bilimi kavramı, Batı’da ve Doğu’da dil bilimi üzerine yapılan çalışmalar, İbrahim Enis’in modern dil bilimi çalışmalarındaki yeri, çalışmanın sınırları, İbrahim Enis ve çalışmalarının önemi, modern dil bilimi çalışmalarındaki rolü, yazarın konuları işlerken kullandığı yöntemler, Arap âleminde ve Türk âleminde İbrahim Enis üzerine yapılmış kitap, tez ve makale çalışmaları ve bu çalışmaların içeriği hakkında bilgi verilmiştir.

“Arap Dili Çalışmalarına Genel Bir Bakış” başlığını taşıyan ikinci bölüm okuyucunun zihnini çalışmanın ileriki bölümlerine hazırlama işlevi görmektedir. Mezkur bölümde yazar Arap dili çalışmalarını başlatan nedenleri; dini, sosyo-politik, millî ve medeniyetlerin birbirlerinden etkilenmesi olarak dört başlıkta sıralayıp açıklamalarını yapmıştır. Ardından Arap dili çalışmalarının kurucusunun kim olduğuna dair tartışmalardan bahsedip ilk dil çalışmalarının nahiv ilminin kurucusu Ebu’l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688) tarafından yapıldığını delilleri ile sunmuştur. Yazar Arap dili çalışmalarının dönemlerini bilmenin zihinde dil ve dil bilimi çalışmalarına dair bir tertip oluşturacağını düşünmüş olacak ki bölümün üçüncü başlığında bu dönemlerden bahsetmektedir. Yedi alt başlıkta incelediği bu dönemler şunlardır: Ebu’l-Esved ed-Duelî Dönemi, Ebu’l-Esved ed-Duelî’nin Öğrencileri Dönemi, İkinci Nesil Dönemi, Tedvin ve Tasnif Dönemi, Sibeveyhi (ö. 180/796) Dönemi, Sibeveyhi Sonrası Dönem, el-Müberriid (ö. 285/898) ve Sonrası dönemi (bk. s. 15-20). Bu kısımda yer verilen bilgiler Arap dili alanında çalışma yapanların aşına olduğu hususlar olsa da yazarın burada bu başlıkların altını kısaca doldurup bu dönemlerin temsilcilerini ve ayırt edici özelliklerini zikretmesi kanaatimizce faydalı olmuştur. Yazar bölüme “Modern Arap Dönem Arap Dil Çalışmaları ve İbrahim Enis” başlığı ile devam edip bu başlık altında çağdaş dönemde yapılmış Arap dil bilimi çalışmalarına, bu çalışmaların amaçlarına, bu çalışmalarda rol alan şahıslara, bu şahısların ve çalışmaların nelerden ve kimlerden etkilendiğine, dil bilimi çalışmaları yaparken ve görüşlerini açıklarken çektikleri sıkıntılara, ve İbrahim Enis’in bu çalışmalardaki rolüne yer vermiştir (bk. s. 21-27). Yazar Abazoğlu, bu başlık altında “Arap Dilbiliminde Terim Sorunu” adlı bir başlık açıp Arap âleminde çağdaş dönemde teşekkül etmiş olan ‘dil bilimi’ kavramına karşılık gelen terimleri zikretmiştir. İbrahim Enis’in hayatı, akademik yaşamı, hocaları, öğrencileri, Enis hakkındaki görüşler, kitapları ve makalelerinin tanıtımı ile devam eden bu kısma yazar 11 sayfa ayırmıştır. Arap dünyasında modern dil bilimi çalışmalarının öncüsü sayılan şahsı konu edinen bir doktora tezi için bu başlığın yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Bu tutumun sebebi çalışmanın hacmini arttırmamak olabilir fakat Türk âleminde İbrahim Enis’i konu edinen daha geniş bir çalışma olmadığı için bu başlığın daha geniş ve detaylı işlenmesi daha isabetli olurdu.

“İbrahim Enis’in Anlambilim (Semantik) Çalışmaları” başlığını taşıyan üçüncü bölümde, alt başlıkların sıralama açısından tertip taşımadığı göze çarpmaktadır. Abazoğlu bölüme “Semantik Bilimi Kavramı” ile başladığı birinci başlığı “Klasik Dönem Semantik Çalışmaları” ile Modern Dönem Semantik Çalışmaları”nı işlediği iki alt başlık açmıştır burada bir beis görünmez iken, bölümün ikinci başlığı olan “İbrahim Enis’in Semantik (Anlambilim) Çalışmaları” başlığına ise “Dilin Kaynağı Meselesi” ve “Lafız ve Anlam İlişkisi” alt başlıklarını açmıştır. Mezkur konuların “İbrahim Enis’in Semantik Çalışmaları” başlığının alt başlığı olması isabetli görünmemektedir. Bölümün devamında “İbrahim Enis’e Göre Anlam (Semantik) Çeşitleri” işlenmiş, bu ana başlık ardından “Temel Anlam ve Yan Anlam” başlığı açılmış, bir sonraki ana başlık “İbrahim Enis’e Göre Anlam (Semantik) Gelişimi” olmuş bölümün son ana başlığı ise “İbrahim Enis’e Göre Hakikat ve Mecâz” olmuştur. Yine bu sıralamanın da tertip açısından problem taşıdığı göze çarpmaktadır. Öte yandan Enis’in

görüşleri zikredilmeden önce Batılı bilim insanlarının ve klasik dönem Arap dili âlimlerinin görüşlerine yer verilmiş olması okuyucunun kıyas yapabilmesi açısından faydalı olmaktadır. Abazoğlu bu bölümde semantik alanında yazılan ilk kitaplardan sayılan Enîs'in Delâletü'l-Elfâz isimli eseri ve Min Esrâri'l-Luga isimli eserlerinden yararlanmışır.

Yazar "İbrahim Enîs'in Sesbilim (Fonetik) Çalışmaları" başlığını taşıyan çalışmanın dördüncü bölümünü Enîs'in fonetik ilmi hakkındaki görüşlerine ayırmıştır. Bölüme fonetik kavramına genel bir açıklama yaparak başlamış ardından fonetik ve fonoloji kavramları arasındaki farkı açıklayarak devam etmiştir. Yazar önceki bölümlerde yaptığı gibi mezkur konunun klasik dönemdeki durumuna dair bir başlık açmıştır. Ardından fonetik bilimine dair konulara detaylıca başlıklar açıp Enîs'in bu konulara dair görüşlerini el-Esvâtü'l-Lugaviyye isimli fonetik alanda önemli ve ilklerden sayılan eserinden faydalanarak açıklamıştır (bk. s. 84-123).

Yazar, çalışmanın "İbrahim Enîs'in Lehçe Çalışmaları" isimli beşinci bölümünü Enîs'in lehçe çalışmalarına ve görüşlerine ayırmıştır. Bu bölüm çalışmayı Enîs'i ve onun anlam bilimine dair görüşlerini konu edinen öteki çalışmalardan ayıran bir husustur. Yazar bu bölümde lehçe kavramı, lehçelerin ortaya çıkışı, lehçelerin özellikleri, lehçelerin öğeleri hususlarını Enîs'in Fi'l-Lehecâti'l-'Arabiyye isimli eserinden faydalanarak detaylıca açıklamıştır (bk. s. 123-183).

Yazar, çalışmanın altıncı ve son bölümü olan "İbrahim Enîs'in İ'râb Olgusu Hakkındaki Görüşleri" başlığında Arap nahvinin yapısındaki zorluk, dilçilerin yenileme ve kolaylaştırma çalışmaları, Enîs'in i'râb olgusunda devrim niteliği taşıdığı ifade edilen görüşleri, ikillik, ef'âl i hamse, esmâ-i hamse gibi konuları Min Esrâri'l-Luga isimli eserinden yararlanarak açıklamıştır (bk. s. 183-206). Bu bölümün Arap dilinin temel taşlarından biri olan i'râb konusu için yetersiz kaldığı, Enîs'in i'râba dair görüşlerini verirken konuların düzenli ve yerli alınmadığı ve bölümün detaylı başlıklandırma, açıklama ve örneklere ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Bir çalışmanın muhtevası elbette biçimsel niteliklerinden daha çok öneme sahiptir. Bu sebeple bu tanıtım ve değerlendirme yazısının ilk kısmında çalışmanın muhtevasına ilişkin bilgiler verilip değerlendirmeler yapıldı. İkinci kısımda ise göze çok batmamakla beraber tespit edilen biçimsel bazı hatalar ve tutarsızlıklar aktarılacaktır. İlk olarak özet kısmındaki anahtar kelimelerde İbrahim Enîs'in isminin ayrı, soy isminin ayrı bir kavram olarak belirtilmesinin uygun olmadığı ifade edilebilir (... , Enîs, İbrahim, ... şeklinde bir kullanım mevcuttur bk. s. II). "Dil bilimi, anlam bilimi ve ses bilimi" kavramlarının yazımı hususunda çalışmada bir tutarsızlık mevcuttur; kimi zaman "dil bilim, anlam bilim ve ses bilim" şeklinde bir kullanım tercih edilmişken kimi zaman "dilbilim, anlambilim ve sesbilim" kullanımı tercih edilmiştir, bu bir tutarsızlık olduğu gibi aynı zamanda bir yazım yanlışlığıdır, kelimelerin doğru kullanımı Türk Dil Kurumu'na göre "dil bilimi, anlam bilimi ve ses bilimi"dir (bk. s. 7, 29, 32, 35, 39, 40, 84, 85, 118, 207). Yine nahiv kavramının yazımı hususunda da çalışmada bir tutarsızlık mevcuttur, kimi yerlerde cümle içinde gelip "Nahiv" şeklinde bir kullanım bulunurken, kimi yerlerde doğru yazımı "nahvinin" iken "nahivin" ve "nahv'in" şeklinde bir kullanım mevcuttur (bk. s. 6, 15, 18). Bazı cümlelerde kelime tekrarları mevcuttur (bk. s. 1, 35, 46). Büyük harf küçük harf yazımında bazen gözden kaçan küçük hatalar yapılmıştır ("el" takıları ve "ibn Cinni" bk. s. 20, 25). Lahn kelimesinin yazımında bir yanlışlık söz konusu olup doğru kullanımı "lahnin" iken sayfa 11'de "lahnin" şeklinde yazılmıştır. Çalışma genelinde "ed-Duelfi" kullanımı mevcut iken bu nisbe sayfa 16'da "ed-Duvelî" şeklinde yazılmıştır. Fonetik kavramının yazımında nadiren de olsa hata yapılmıştır ("fonemik" bk. s. 6, 33). Çalışmada genel olarak akıcı bir Türkçe kullanılsa da bazı cümlelerde düşüklük söz konusudur (bk. s. 10, 14, 15, 39, 41, 43, 44, 45, 49).

Şekilsel olarak bazı dipnotlar iki yana yaslanmamıştır (bk. s. 2, 9, 13, 177, 179, 192). “Arap dil çalışmaları” tamlamasının kullanımında bir tutarsızlık ve hata mevcuttur, meşhur kullanım ‘Arap dili çalışmaları’ iken çalışmanın bazı yerlerinde “Arap dil çalışmaları” (bk. s. V, 2, 3, 11, 15, 20...) şeklinde bir kullanım bulunurken bazı yerlerinde ise “Arap dili çalışmaları” (bk. s. 26, 89, 132, 133, 183) şeklinde bir kullanım mevcuttur. Son olarak yazar, Bloomfield’den pek çok alıntı yapmış olmasına rağmen Bloomfield’in Language eserinden doğrudan faydalanmamıştır.

Dillerin yapısını, gelişimini, dünyadaki yayılımını ve aralarındaki ilişkileri ses, biçim, anlam ve cümle bilgisi bakımından genel veya karşılaştırmalı olarak inceleyen bir alan olan dil bilimi, dilciler için önem arz etmektedir. Bu sebeple çağdaş dönemde dil biliminin öncüsü kabul edilen İbrahim Enîs’in bu alandaki çalışmaları ve görüşleri Arap dili araştırmaları açısından büyük önemi haizdir. Bu yazıda ele alınan eser, İbrahim Enîs’in görüşlerini, dil bilimi çalışmalarındaki yerini ele alması bakımından Türkiye’deki Arap dil bilimi çalışmaları için önem arz etmektedir. Ayrıca Türkiye’de İbrahim Enîs üzerine yapılan daha kapsamlı bir çalışma olmadığı ve Abazoğlu’nun çalışması mevcut benzer çalışmalardan muhteva ve tertip açısından daha kapsamlı ve düzenli olduğu için Türkiye’deki mevcut literatür içinde en önemli çalışmadır. Bu sebeple yukarıda dikkat çekilen hususların revize edilmesinin ardından özellikle hedef kitlesi olan akademik camia tarafından daha fazla tanınması ve ulaşılması için çalışmanın matbu hâle getirilmesi Türkiye’de yapılan Arap dil bilimi çalışmalarına daha da faydalı olacak ve bu yöndeki bilimsel üretimi harekete geçirecektir.